

DU PRŪSAI IR ŠVEDAS – ŽINIOS APIE DURBĖS MŪŠIO DALYVIUS

Dainius Elertas

Lietuvos jūrų muziejus

ABSTRACT

The article summarizes the data about three participants of the battle of Durbe: Pomesanian Matto, Sambian Sklodo, and a Swedish noble Jonker Karl Ulfsson. Their social setting, life circumstances, and their role in the battle are discussed in a wider context of the history of military practices and behavior codes. The dissemination of information about the perishing of Jonker Karl Ulfsson in historical German and Swedish sources and historiography of different countries is analyzed, as well as the materials about the battle of Durbe in *Erikskrönika*.

KEY WORDS: The Battle of Durbe, the Teutonic Order, military practice, *Erikskrönika*, Jonker Karl Ulfsson, Matto, Sklodo.

ANOTACIJA

Straipsnyje apibendrinami duomenys apie tris Durbės mūšio dalyvius (pamedėną Matto, sėmą Sklodą, švedų didiką Jonkerį Karlą Ulfssoną). Aptariama jų socialinė aplinka, gyvenimo aplinkybės, vaidmuo mūšio metu platesniame karybos ir elgsenos istorijos kontekstuose. Nagrinėjama informacijos apie Jonkerio Karlo Ulfsono žūtį sklaidos raida vokiškuose, švediškuose istorijos šaltiniuose ir skirtingų šalių istoriografijoje. Taip pat *Eriko kronika* žinios apie Durbės mūšį.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Durbės mūšis, Vokiečių ordinas, karyba, *Eriko kronika*, Jonkeris Karlas Ulfssonas, Matto, Skloda.

Dainius Elertas

Lietuvos jūrų muziejaus Laivybos istorijos skyrius

Smiltynės g. 3, LT-93100 Klaipėda

El. paštas: elertas@gmail.com

Apie Durbės mūšio dalyvius žinome labai mažai. Paskutiniai istorikų tyrimai atskleidė su nugalėtojais siejamus netikslumus XIV–XX a. pr. historiografijoje. Atmetė hipotezes apie Lietuvos karaliaus Mindaugo, Treniotos ar net Traidenio ir Vytenio vadovavimą kautynėms. Taip pat paneigė tiesioginį Lietuvos karalystės kariuomenės dalyvavimą. Dabartinėje historiografijoje pagrįstai pabrėžiamas žemaičių karių vaidmuo.¹ Tikimybių, kad rašytiniuose šaltiniuose bus aptikta nors viena užuomina apie konkrečius asmenis – mūšio nugalėtojus beveik nėra. Kas vadovavo žemaičiams ir kurie jų kariai šventė pergalę, ko gero, liks neatskleista. Tai, kad apie pralaimėjusiuosius žinome kiek daugiau, lėmė 1260 m. įvykius aprašiusių kronikininkų palankumas ir užuojauta jiems.

¹ IVINSKIS, Z. *Durbės kautynės ir jų politinis vaidmuo*. Kaunas, 1938; GUDAVIČIUS, E. Kas kovėsi Durbės lauke? *Istorija*, 1987, t. 27, p. 3–21; ZELENKOVAS, A. Durbės kauja 1260. gada 13. jūlijā. Kuršu lomas atainojums vēstures avotos. *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*. Rīga, 2002, III sējums, lpp. 8–17.

Pirminiai šaltiniai – Petro Dusburgiečio ir Eiliuotoji Livonijos kronikos pateikia Vokiečių ordino kariuomenės sąrašą: Ordinio broliai iš Prūsijos ir Livonijos, 30-ies Ordino brolių būrys iš Vokietijos, šaukstiniai iš Livonijos (kuršiai, estai) bei Prūsijos (sembai, pamedėnai, notangai, varmiai), sąjungininkai „*Danijos karaliaus iš Revelio kariai*“². Vėlesni vokiečių ir švedų šaltiniai dar prideda su danais vykusio švedo Jonkerio Karlo Ulfssono palydą. Minėtose kronikose randame duomenų tik apie septynis žuvusius asmenis: Vokiečių ordino brolius Livonijos magistrą Burchardtą von Hornhauseną³, Prūsijos maršalą Heinrichą Pottelį-Botelį⁴, Hermanną, vadintą Saracėnu, iš Švabijos⁵, neįvardytą brolių iš Glizbergo⁶ ir prūsų kilminguosius pamedėną Matto⁷, sembą Sklodą⁸. Greta realių asmenybių užsimenama ir apie kituose šaltiniuose nepaminėtas. Senojoje vokiškoje historiografijoje pasakojama apie Durbės mūšyje žuvusį Livonijos maršalą Hermanną Rise⁹, o lietuviškoje – apie nepaprastus Saksonijos riterio Gebhardo sugebėjimus.¹⁰ Švedijos šaltiniai prideda dar vieną asmenį – jarlo sūnų Jonkerį Karlą Ulfssoną. Minėtų Ordino brolių veikla, gyvenimas, karjera reikalauja atskiro tyrimo. Straipsnyje apsistosime ties pamedėnu Matto, sembu Sklodu ir švedu Karlu Ulfssonu. Taip pat nubrėšime informacijos apie Jonkerio Karlo Ulfssono žūtį sklaidos kontūrus švediškuose ir vokiškuose šaltiniuose.

Pamedėno Matto patarimas

Petras Dusburgietis, aprašydamas rengimąsi Durbės mūšiui, pamini Matto, arba Matte, iš Pamedės.¹¹ Sprendžiant iš to, kad Vokiečių ordino vyresnieji pripažino Matto autoritetą, ištikimybę, nuomonę kovos taktikos klausimais ir prieš Durbės mūšį klausė jo, kaip elgtis, matyt, jis turėjo kario patirties ir galėjo būti vyresnio amžiaus. Tuo metu jam turėjo būti per 30 metų. Matto giminė su Vokiečių ordinu susidūrė dar 1231 m. Ji kovojo su Torūnėje įrengtu pirmuoju Vokiečių ordino forpostu Prūsijoje. Matto giminė valdė tris pilis, kurios Torūnei užtvėrė laivybą Vyslos upe ir kelius

² DUSBURGIETIS, P. *Prūsijos žemės kronika*. Vilnius, 1985, p. 142–143; Eiliuotoji Livonijos kronika. In: *Mindaugo knyga*, Vilnius, 2005, p. 276–279 (toliau – Eiliuotoji Livonijos kronika).

³ DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 143; Eiliuotoji Livonijos kronika, p. 278.

⁴ DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 143.

⁵ Ibid., p. 143–144.

⁶ Ibid., p. 144.

⁷ Ibid., p. 142.

⁸ Ibid., p. 143.

⁹ GRUNAU, S. *Preussische Chronik*. Leipzig, 1875, Bd. 1, S. 255.

¹⁰ „*W tej się bitwie trafilo iż gdy jeden uph poganski uciekal, tedy nijaki Generardus, Saski slachcic, jednemu Kurlandowi albo Żmodzinowi uciekajęcemu globę ścial mieczem jednym zamachem, s ktorego ścięcia nie zaraz upadł, ale z uciekajęcymi towarzyszami bez Globy tąż proga, storą byl poczał, prez maly kres biezał, a potym upadł, czemu się Kryżacy bardzo dziwowali, iż taklej rzeczy nigdy nie widzieli*“. In: STRYKOWSKI, M. *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkiej Rusi Macieja Strykowskięgo*. Warszawa, 1846, t. 1, l. 261. Palyginimui: „*Pasakojam apie vieną nepaprastai įsidėmėtiną to mūšio įvykį. Vienas lietuvių raitelių būrys, išstumtas iš kovos lauko, pasileido bėgti; Saksonijos riteris Gebhardas, pavijęs to būrio paskutinę eilę, kalaviju nukirto vienam raiteliui galvą, tačiau lavonas be galvos bėgo kaip bėgęs nė nesusvyravęs daugelį varstų, nesitraukdamas iš bėgančiųjų rikiuotės ir nenukrisdamas nuo žirgo*“. In: VIJŪKAS-KOJELAVIČIUS, A. *Lietuvos istorija*. Vilnius, 1998, p. 105–106. Tačiau palyginus su Petro Dusburgiečio kronika aiškėja, kad siužetas su Durbės mūšiu nesietinas ir vyko ties Karaliaučiumi vėliau: „*Šiame mūšyje brolis Gebhardas, kilęs iš Saksonijos, persekiojo kelis bėgančius prūsus ir vienam jų vienu kirčiu nukirto kalaviju galvą, tačiau tas po šitokio smūgio nekrito tučtuojau žemėn, o tol bėgo be galvos kurį laiką drauge su kitais tuo pat keliu, kol sukniubo. Broliai bei visi kiti, šitai išvydę, didžiai stebėjosi ir sakėsi tokių dalykų niekada nesą matę*“. In: DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 153–154.

¹¹ DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 142.

iš Kujavijos, Mazovijos. Jo tėvas buvo pamedėnų kilmingasis Pipinas. Šis turėjo būti įtakingas asmuo, nes jam talkino *būriai netikėlių*. Pipinas apsiautė Torūnės įtvirtinimus taip, kad „*kriksčionis, išdrisęs išeiti iš pilies, būdavo paimamas į nelaisvę arba nužudomas*“¹². Tuo metu Vyslos intako Drevento pakrantėje stovėjo pilis Ragava, kurios įgulai vadovavo Pipino seserėnas. Ji lokalizuojama 11 km į šiaurės rytus nuo Torūnės esančio Jedvabno kaimo piliakalnyje arba Brzezicko kaimo Kopyčios kalne. Mūšio metu Pipino seserėnas pateko į Vokiečių ordino nelaisvę ir gelbėdamas gyvybę perdavė savo pilį priešui. Antroji Matto giminės pilis lokalizuojama 4,5 km į pietvakarius nuo Chelmo, t. y. Senajame Kulme – Starogrudne. Ją Ordinui pavyko užimti po to, kai Pepino seserėnas atvedė priešą kariuomenę. Netikėtai užpulta pilis buvo sudeginta, o pilėnai išžudyti ir paimti nelaisvėn. Ją sunaikinti padėjo minėto seserėno pranešimas, kad „*pilėnai po išgertuvių gulėjo girtikais sau*“¹³. Toks pilėnų elgesys neturėtų stebinti, nes išgertuvės ne kartą minimos istoriniuose šaltiniuose baltų visuomeninėse sutelkiančių apeigų aprašymuose¹⁴. Nesvetimos jos buvo ir kitų tautų kariams.¹⁵ Netoli išduotos pilies tyvuliavo Pipino ežeras, ant kurio kranto stovėjo paties Pipino pilaitė. Ji lokalizuojama apie Pigžą, 9 km į pietvakarius. Turbūt čia seserėnas išdavė Ordinui ir patį Pipiną. Vokiečių ordino broliai jį „*pririštą prie arklio uodegos, nuvilko iki Torūnės ir ten po medžiu pakorė*“¹⁶. Pasak *Senosios Olyvos kronikos*, Pamedės kilmingasis sulaukė žiauresnio likimo: išpjovus iš pilvo bambą ir prikalus ją prie medžio, šis buvo verčiamas vaikščioti, kol žarnos apsi-
vijo apie medį, ir mirė.¹⁷ Po šių įvykių Pipino šeima prisiekė ištikimybę Ordinui. Tokia nuostata

¹² DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 90.

¹³ DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 90; BATŪRA, R. Paaiškinimai. In: DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 363–364.

¹⁴ Pvz., aprašomas žemaičių didžiūnų susirinkimo, priesaikos ir puotos prieš išsirengiant į grobiamąjį žygį, kuris baigėsi žemaičių pergale prie Šačių, žr.: Eiliuotoji Livonijos kronika. Op. cit., p. 204–205; susidorojimu pasibaigusioje Natangos ir Varmės didžiūnų puotoje Lenbergo pilyje, žr.: DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 145; Apie vestuvių puotą, į kurią įsiveržė išžeidusio ir keršto ištroškusio lietuvių Pelužio vedami Ordino kariai: „*[...] priėjo šio kunigaikščio sodyba, užtiko ten sukviestus į vestuves beveik visos Lietuvos karalystės kilminguosius kaimynus; kai šie, iš seno savo papročio nusigėrę, sugulė pailsėti, užpuolė juos ir nužudė 70 kunigaikščių drauge su namų šeimininku [...]*“. In: DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 216; apie karių išgertuves kaip socialinę unio mystica. In: BERESNEVIČIUS, G. Sakralinis karo matmuo, *Kultūros istorijos tyrinėjimai*. Vilnius, 1997, t. 3, p. 25.

¹⁵ Pvz., achajų karių pasitarimai, puotos ir vyno bei avių aukojimai, žr. HOMERAS. *Iliada*. Vilnius, 1981, p. 128–143; keltų karių elgesys Airijoje užrašytame „Pasakojime apie Mak-Dato šerną“. In: *Исландские саги. Ирландский эпос*. Москва, 1973, c. 578–583; skandinavų konungų kariaunos ir karių puotos, žr. *Egilio saga*. Vilnius, 1975, p. 32–35, 111–114; *Kniutlingų saga*. Vilnius, 2002, p. 144; germanų puotos Vormse, hunų valdovo Atilos dvare ir kt., žr. *Rolando giesmė. Nibelungų giesmė*, Vilnius, 1988, p. 152, 181, 229, 250, 256, 394; puotavimas buvo nesvetimas į kryžiaus žygius traukiantiems riteriams, pakėlimo į riterius apeigose ar kryžiuočių žygių iškilmingose užbaigtuvėse Marienburge, žr. BOOCKMANN, H. *Vokiečių ordinas. XII jo istorijos skyrių*. Vilnius, 2003, p. 130; URBAN, W. *Kryžiaus karas Žemaitijoje*. Vilnius, 2005, p. 44, 68–69, 148–149; palyginimui: „*Paprotys tuomet toks buvo, / Kaip man teko sužinoti, / Neišleist namo nė vieno / Magistro palydovo, / Jiems už stalo nepasėdėjus ir neišgėrus*“. In: Eiliuotoji Livonijos kronika. Op. cit., p. 251; Kilmingųjų namų Dievo Motinos riterių arba Žvaigždės ordino namuose Saint Ouene netoli Sen Deni jo nariai rengdavo savuosius „garbės stalus“, per kuriuos iškilmingai privalėdavo dalyvauti trys narsiausi princai, trys narsiausi vėliavininkai ir trys narsiausi riteriai, žr. HUIZUNGA, J. *Viduramžių ruduo*. Vilnius, 1996, p. 105; Ne veltui senąja islandų kalba „Ilgojo eilėse“ perspėjama: „*Nėra toks geras, geru nors vadina / alų sūnūs žmonių – / tuo mažiau valdo, kuo daugiau geria, / sąmonė vyras*“. In: *Poetinė Eda*. Vilnius, 2009, p. 71; plačiau apie gėrimą viduramžiais žr. VERDON, J. *Viduramžių malonumai*. Vilnius, 2000, p. 96–99.

¹⁶ DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 90; BATŪRA, R. Op. cit., p. 363–364.

¹⁷ „*et in breui ipso duce castrum inferius per cruciferos fuit captum et insuper Pipinum sororium suum cruciferis tradidit, quem delecto castro suo taliter peremerunt; Ventrem ipsius circa umbilicum aperiri fecerunt et umbilicum arbori affixerunt et per circuitum arboris eum agitare preceperunt, quousque penitus evisceratus fuit; et sic qui multos Christianos impie necauerat crudeliter fuit et miserabiliter interemptus*“. In: *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1874, Bd. 5, S. 596–597; PERLBACH, M. *Die ältere Chronik von Oliva*. Göttingen, 1871, S. 60.

padėjo išlikti ir išsaugoti visuomeninę padėtį. Dar XIV a. minimi Ordinui tarnavę Matto vaikiai ir proanūkiai.¹⁸

Grįžtant prie įvykių Durbėje, jau Pipino sūnaus Ordino broliai klausė, kaip elgtis mūšio išvakarėse. Matto nuomonė buvo tokia: „*Palikime savo arklius toli užpakalyje, kad neturėtume vilties prie jų grįžti, ir patraukime link priešų pėsčiomis, nes tada žmonės, nesitikėdami išsigelbėti arkliais, nevenss mūšio, antraip jie, be abejonės, leis bėgti*“¹⁹. Iš šio fragmento aiškėja minėtų prūsų, kuršių, estų abejonės dėl dalyvavimo kautynėse. Tik dėl išlikimo priėmusieji krikšto malonę nebuvo patikimi sąjungininkai: 1258 m. mūšyje su žemaičiais ties Šačiais (*Schoten*) iš kovos pasitraukė dalis kuršių²⁰, 1265 m. ir 1287 m. mūšiuose su žemgaliais nuo kautynių išsisuko dalis vietinės liaudies²¹, 1279 m. ties Ašerade Ordino kariuomenę apleido žemgaliai.²² Tačiau ir Matto pasirinkimas nebuvo karybos naujovė. Rytinės Romos imperijos imperatorius Leonas VI (886–912 m.) rašė apie frankus ir langobardus: „*Kada jų raiteliams darosi riesta kavalerijos kautynėse, jie nušoka nuo žirgų, paleidžia juos ir greičiausiai kausis su gausesniu priešu stovėdami nugara į nugarą, nei gelbės bėgdami*.“²³ Taip pat Matto kalboje netiesiogiai akcentuojamas Ordino kariuomenėje dalyvavusių prūsų, kuršių, estų sustiprinimas gerai ginkluotais ir sunkia šarvuote apsaugotais pėsčiais riteriais. XIII a. Vakarų Europoje tai buvo nepopuliari, tačiau žinoma priemonė, kuria buvo siekiama atremti stiprią raitijos ataką ar gausesnę priešą. Pėstiesiems kariams buvo siūloma bukąjį ieties galą įremti į žemę ir prilaikant dešiniu keliu laukti priešų raitelių.²⁴ Nors Ordino pagalbininkai atjojo raiti – prieš pasitikti buvo siūloma eiti pėstiesiems. Šaltiniai nemini žemaičių taktikos, ginkluotės, kovos technikos Durbės mūšio metu. Tai, kad žemaičiai greitai įveikė didelį atstumą nuo Karšuvos pilies į Kuršą, Durbę²⁵, ir dažni panašių įvykių aprašymai leidžia teigti ir juos atjojus žirgais.²⁶ Prūsų, kuršių, estų, žemaičių apginklavimas, elgsena ir kovos būdas neturėjo labai skirtis, todėl Matto patarimas galėjo rodyti siūlymą įgyti persvarą panaudojus tradicinę baltų kovos taktiką.

¹⁸ „*Iste Pipinus reliquit unum filium post se, qui dictus fuit Matta, sed factus Cristianus appellatus fuit Hermannus. Hic omnino devotus et bonus fuit, constantis in fide, qui reliquit post se fideles filios et filias, nepotes et neptas et pronepotes et proneptas, qui hodierna die veri sunt Dei amatores et Christiane fidei professores*“. In: *Scriptores rerum Prussicarum*. Op. cit., S. 596–597.

¹⁹ DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 142.

²⁰ „*Kuršiai netrukus ėmė trauktis / Ir iš mūšio lauko bėgti. [...] O kariuomenė krikščionių / Daug turi nepatikimų žmonių / Mat ne kartą pastebėta, / Broliams mūšiuose bežūstant, / Ne vieną iš mūšio sprunkant / [...] Taip ir Kurše dabar nutiko. / Ten bailiuosius bėgant matė*“. In: Eiliuotoji Livonijos kronika, p. 267–268. Apie pačias kautynes plačiau žr. IVINSKIS, Z. Durbės kautynės 1260 m. ir jų politinis vaidmuo. *Karo archyvas*. Kaunas, 1938, t. IX, p. 10–12; IVINSKIS, Z. *Rinkiniai raštai. Lietuvių kovos su vokiečių riteriais XIII–XV amžiais*. Roma, 1989, t. 3, p. 294–295.

²¹ 1265 m. ties Jelgava „*Liaudis smarkiai išgąsdinta / Į mišką ėmė sprukti*“. In: Eiliuotoji Livonijos kronika, p. 304; 1287 m. ties Grose „*Tik vietinė liaudis nestojo. / Mat girioje ji nakvojo. / Vėliau jų dalis atėjo, / O kiti pasitraukti skubėjo. / Taip, kad daugelis iš jų / Akyse nematė priešų*“. Ibid., p. 347.

²² „*Tuo metu pastebėta, / kad žemgaliai iš mūšio bėga, / Nebeliko iš jų nė vieno / Iš visų jų tą dieną / Krikščionys dėl to labai liūdėjo*“. In: Eiliuotoji Livonijos kronika, p. 318.

²³ НИКЕРСОН, Х. *Войны в эпоху Римской империи и в Средние века*. Москва, 2008, с. 119.

²⁴ Ibid., c. 130–131. Paminėsime Miure kautynes (1213 m.), kautynes prie Buvino (1214 m.), Karlo Anžujiečio kautynes (1266–1271 m.), kautynes Marchfelde (1278 m.).

²⁵ Eiliuotoji Livonijos kronika, p. 224, 234, 236, 252, 262, 264, 265, 270, 271, 297, 313, 326, 330, 337, 345, 347, 348, 354, 364, 365; LATVIS, H. Senosios Livonijos kronika, pagrįsta pirmųjų vyskupų darbais, *Livonijos kronikos*, Vilnius, 1991, p. 38, 52, 53, 57–58, 127.

²⁶ Eiliuotoji Livonijos kronika, p. 277.

Raitieji pėstininkai ir sunkioji kavalerija

Čia verta prisiminti svarbiausius XIII a. baltų karybos bruožus. Nors kronikininkai pamini žvilgančius lietuvių ir žemaičių šalmus, šarvus – jais galėjo didžiuotis tik negausi karinio elito viršūnė.²⁷ Šarvais (kūginiais šalmais; grandininiais marškiniais; žvyneliniais ir odiniais šarvais; kovų metu iš riterių perimtomis šarvų dalimis), kalavijais ir apvaliais mediniais bei odiniais skydais su umbu viduryje puikavosi tik patys garbingiausi. Tokie skydai buvo labiau pritaikyti kautis pėstiems. Jie sunkiai apsaugodavo raitelį nuo taranuojančio smūgio ietimi, kirstynėse atmušant kirtį iš dešinės kliudydavo žirgo sprandą, laikant prieš žirgo galvą apribodavo šio regėjimą, o kadangi nuolat dengė kairę žirgo akį – grėšė jai aklumu...²⁸ Tačiau patyręs pėsčias karys juo galėjo ne tik atmušti, bet ir iš priešo rankos išmušti ginklą ar net smūgiuoti.²⁹ Numanu, kad kai kurie prūsai jau turėjo ilguosius žemyn smailėjančius migdolo formos skydus – su jais vaizduojami ir Gniezno katedros durų bareljefe. Raiteliai šiais galėjo apsaugoti nugarą, o užvertę skydą į viršų – atmušti kirtį iš dešinės ir juo dengti žirgo sprandą, bet ne akis.³⁰ Tokios formos skydai buvo populiarūs tarp normanų³¹, frankų³², senrusių.³³ Dauguma karių buvo ginkluoti ilgakočiais kovos kirviais, kovos peiliais, vėzdais ir ietimis. Pigesnis kardo pakaitalas – pusilgis kovos peilis ir kirvis labiau tiko artimai susirėmus. Nors Vakarų Europoje vadinamasis tiesusis *Kampfmesser* pasiekdavo vidutinio kalavijo ilgį ir svorį, jis laikomas lengvuju ginklu. Dėl prastesnės geležies kokybės, silpnesnės kirčio galios ir visuotinio šarvų paplitimo naudotas mažiau pasiturinčių ar pagalbinių kariuomenės (lankininkų, palydovų, gurguolininkų) karių.³⁴ Archeologų randami strėlių antgaliai patvirtina šio ginklo naudojimą. Tai, kad strėlių, strėlidžių ar lanko dalių neaptikta tarp įkapių, nerodo šio ginklo populiarumo ar prestižiškumo. Lanką baltai turėjo progų pažinti ne tik kaip medžioklės priemonę. Juo plačiai naudojosi stepių tautų kariai – pečenagai, polovcai, mongolai. Profesionalių lankininkų būriai buvo ir senrusių kariuomenėse. Gniezno katedros frizas ir jo kopija bareljefe Marienburgo pilyje vaizduoja su prūsais ar lietuviais besikaunančius Vokiečių ordino riterius. Viena figūrų yra pėsčias į riterius iš lanko šaudantis karys.³⁵ Istorinių šaltinių tylą iki 1279–1281 m. įvykių šiuo klausimu galima interpretuoti dvejopai: pavieniai lankininkai nebuvo efektyvūs prieš gerai apsišarvavusius riterius; iki tol baltai nebuvo sukūrę lankininkų kaip karinio taktinio vieneto.³⁶ Pagrindiniais rytinės Baltijos pakrantės karių ginklais reikia lai-

²⁷ Apie žerėjimo ir tviskėjimo prasmes karyboje žr. BERESNEVIČIUS, G. Op. cit., p. 36–37.

²⁸ ПАНЧЕНКО, Г. *Клинок в бою. 500 лет сражений*. Москва, 2010, с. 36.

²⁹ ТОДД, М. *Варвары. Древние германцы*. Москва, 2005, с. 127.

³⁰ ПАНЧЕНКО, Г. Op. cit., с. 36.

³¹ WISE, T., EMBLETON, G. *Saxon, vikings and norman*. London, 1979, p. 34–36; GRAVETT, Ch.; HOOK, Ch. *Norman Knight 950–1204 AD*. London, 1994, S. 54–55.

³² ПАНЧЕНКО, Г. Op. cit., с. 36.

³³ ЩЕРБАКОВ, А.; ДЗЫСЬ, И. *Ледовое побоище*. Москва, 2001, с. 55; ЩЕРБАКОВ, А., ДЗЫСЬ, И. *Куликовская битва*. Москва, 2001, с. 21.

³⁴ ПАНЧЕНКО, Г. Op. cit., с. 138.

³⁵ MILICERS, K. *Vacu ordena vesture*. Riga, 2009, l. 102.

³⁶ Atkreipiamė dėmesį į didelį kronikininko pasipiktinimą aprašant belaisvio Bertoldo pastangas apmokyti žemgalius šaudymo iš arbaletų ir lankų meno Tervetės pilyje: „*Nedoras krikščionis Bertoldas / Šaulių tiek išsirinko. / Kiek kilpinių ten surinko. / Kas šaudyti nemokėjo, / Mokytis su juo turėjo. / Lanką tempt ir iššauti. / Už tai leido jam gyventi.*“ Taip pat į visišką Ordino įgulos nepasirengimą žemgalių lankininkų atakai XIII a. 7-ajame deš.: „*Jis saviesiems liepė šaudyt. / Broliams buvo nežinoma, / Kad tas šuva netikėlis, / Buvo krikščionis palikęs. / Jie to visai*

kyti tolimai ir artimai kovai naudotas įvairių ilgių svaidomąsias, duriamąsias ietis su skirtingų formų ietigaliais. Ietis buvo reikšmingiausias „barbaru“ ginklas iki Tautų kraustymosi ir vėliau. Į skydus išmeigtos frankų – „ango“ tipo, saksų – su lapo bei rombo formos ietigaliu, langobardų – ilgosios ietys nusverdavo jį žemyn ir atidengdavo priešo kaklą, krūtinę, galvą smūgiui kirviu ar kalaviju.³⁷ Todėl tarp germanų ieties (*framea*) įteikimas buvo viena iš jaunuolių iniciacijos į karių luomą ir pilnametystę apeigų.³⁸ Išvardyta ginkluotė ir karyba buvo artima IX–XI a. saksų bei X–XII a. skandinavų kariuomenėms.³⁹ Ištyrus baltų areale paplitusių žirgų rūšis, aukštį, masyvumą, pavyktų nustatyti raitelio aukštį ir santykį su pėstininku. Tai padėtų įvertinti šio arealo raitelių ir pėstininkų kovines galimybes. Kamanų, balnakilpių ir pentinų naudojimas sudarė prielaidas lengvosios raitijos, kaip karinio taktinio vieneto, kūrimuisi. Tačiau kautis pėsčiomis pritaikytas ginkluotės arsenalas apribojo jos naudojimą žvalgyba, bėgančio prieš persekiojimu, netikėtu išpuoliu: 1208 m. „[...] *lettonai atšiuoliavo ant savo vikrių žirgų prie jų ir, savo įpratimu, užjodami iš kairės ir dešinės, staigiai atsitraukdami ir staigiai puldami, daugelį semigalų sužeidė, mesdamiesi ant jų su žirgais ir kuokomis*“⁴⁰; 1222 m. „*Lettonai, matydami, kad eina prieš juos, išrikiavo savo kariuomenę ir du šimtus savo geriausių raitelių pastatė nuošaliau teutonams persekioti, kai jie bėgs, likusieji ėjo su teutonais kautis*“⁴¹. Lygiame lauke ant tvirtos žemės tokių raitelių grupės nepajėgė atsispirti viską nušluojančiai sunkiosios riterių raitijos atakai. Susiklosčius nepalankioms aplinkybėms, net gerai ginkluotas nuo savo palydos nuklydęs vienišas riteris galėjo tapti baltų raitelių taikiniu.⁴² Neatmestina prielaida, kad XIII a. baltai dažniau žirgais dideliu atstumu ir greičiu perkeldavo pėstiją, nei kaudavosi kaip lengvoji raitija.⁴³ 1254 m. ties Embute „*Mindaugas įsakė pulti. / Buvo galima matyti. / Kaip pagonyš nuo žirgų ant žemės lipo*“⁴⁴. Praėjus daugiau kaip dvidešimčiai metų, Nameisio vadovaujami žemgaliai *Kai pastebėjo jie atjoję / Vaitą su kariuomene / Kautynėms pasiruošę. / Nuo žirgų nusėdo / ir rengėsi pėsti kovoti. / Brolius pulti jie norėjo / Jų kariuomenę pavymui ėjo*⁴⁵. Kitoje vietoje pabrėžiama, kad *Broliai pėsčiomis kovojo, / Bet ir žemgaliai nejojo*⁴⁶. Rytinės Romos imperijos imperatoriaus Leono VI (886–912 m.) aprašytos nelanksčios frankų ir langobardų kovos manieros – „*jie nedisciplinuoti ir netvarkingi. Ar kaunamasi pėsčia, ar raitelių rikiuote, jie puola tankia, nerangia mase, kuri negali manevruoti dėl to, kad nėra nei organizacijos, nei įgūdžių. Gentys ir šeimos visi stovi vietoje, sudarydami būrius, prisiekusius ištikimybę savo vadams [...]*“ – besąlygiškai taikyti

nesitikėjo. / Kad tie šaudyti galėjo. / Tuo norėjo naudotis / Ir negalvojo dengtis. / Bertoldas gi nežioproso / Ir per trumpą valandėlę / Žeidė šaudamas ne vieną“. In: Eiliuotoji Livonijos kronika, p. 321–322.

³⁷ ТОДД, М. Op. cit., c. 143–147.

³⁸ Ibid., p. 124.

³⁹ Ginkluotės rekonstrukcijos, žr. WISE, T.; EMBLETON, G. Op. cit.; GRAVETT, Ch.; HOOK, Ch. Op. cit.; HEATH, I. *The Vikings*. London, 1985; HARRISON, M.; EMBLETON, G. *Viking hersir 793–1066 AD*. Oxford, 1999; LINDHOLM MA D.; NICOLLE, D. *Medieval Scandinavian armies 1100–1300*. Oxford, 2003, t. 1.

⁴⁰ LATVIS, H. Op. cit., p. 57–58.

⁴¹ Ibid., p. 127.

⁴² „*Jo žirgas nuvarytas sustojo. / Atsiliko jis nuo brolių. / Sprukdamas laukais Nemeisis / Čia prijėjo upės krantą. / Riterį tuoj pastebėjo. / Su savo būriu prie jo skubėjo. / Tą riterį tenai užmušė. / Vėliau ilgai jį apraudojo*“. In: Eiliuotoji Livonijos kronika, p. 330.

⁴³ BARONAS, D. Lietuvių karybos bruožai XIII a. pradžioje. *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.* Vilnius, 1997, p. 500–502; apie galimą kovojimo nusėdus nuo žirgų interpretaciją žr. BERESNEVIČIUS, G. Op. cit., p. 32–37.

⁴⁴ Eiliuotoji Livonijos kronika, p. 234.

⁴⁵ Ibid., p. 326–327.

⁴⁶ Ibid., p. 347.

baltų pasauliui negalima.⁴⁷ Žemaičiai, lietuviai, žemgaliai, sembai, siekdami sutelktą galingesnę prieš kariauomenę *nusodinti* nuo žirgų, išardyti rikiuotę ir primesti kautis vienas prieš vieną nepalankiomis sąlygomis, kūrybiškai naudojo dirbtines kliūtis. 1208 m. žemgaliai, nukirtę medžius, užvertė kelią grįžtantiems lietuvių kariams ir čia juos sumušė.⁴⁸ 1254–1255 m. sembai pasitiko kraštą nusiaubusią Ordino kariuomenę prie užtvaros Kuršių nerijoje.⁴⁹ 1264 m. panašiai elgėsi ir žemgaliai⁵⁰, o 1270 m. ties Karuze žiemą grobiamajame žygyje – lietuvių kariuomenė. Ji pasitiko besivejančius priešus apsitvėrusi rogėmis.⁵¹ 1284–1285 m., sužinoję apie juos besivejančią Ordino kariuomenę, lietuvių kariai ties Ašerade apsitvėrė užtvaromis.⁵² Ties Neveliu lietuviai kaudamiesi pagal savo paprotį su juos persekiojančiais rusais „susėdo“ į tris eiles už skydų prieš ežerą.⁵³ Minėtais tikslais baltai sumaniai išnaudojo ir kraštovaizdžio ypatumus, gamtines kliūtis. 1236 m. įklampinus sunkiasvorius riterius į pelkę buvo pasiekta išpūdinga lietuvių pergalė ties Saule.⁵⁴ 1258–1259 m. įvertinusi nepalankią gamtinę aplinką, gausi Ordino kariuomenė nedrįso užpulti žemaičių ties Vartajais.⁵⁵ 1265 m. ties Jelgava žemgalių įstumtas į mišką riterių būrys kautynėse neteko žirgų ir buvo sumuštas.⁵⁶ Haličo kunigaikštis Danielius taikliai pažymėjo: „*Krikščionių stiprybė – atvirame lauke, pagonių – tankumynuose: įpratę jie kautis sumaištyje.*“⁵⁷ Vincento Kadlubeko kronikoje panašiai vertinami jotvingiai, kurie atžygiavus gausiai lenkų kariuomenei „išsislapstė daubose bei olose, ne tiek iš baimės bei silpnadvasiškumo, kiek gudriai sumanę apsisaugoti. Mat jie labiau patyrę kovoti ankštosiose vietose, o kovoti erdviose – niekam tikę; jie labiau pasižymi klastingumu negu jėga, daugiau drąsa nei nuoširdžiu narsumu“⁵⁸. Kaunantis sumaištyje – rankos atstumu, nesilaikant įprastos rikiuotės, neveniant gudravimo ar klastos, tampa svarbesnė individuali kario parengtis ir kovos bičiulių parama nei ginkluotė. Tokiame kontekste suprantamesnis ir prūsų didiko pamedėno Matto siūlymas, siekiant išvengti netikėtumų (pagalbinių naujakrikštų būrių pasitraukimo, priešininko klastos), suvienijus riterius, piligrimus, naujakrikštus šauktinius, puolant sutelkti Ordino kariuomenę į vieną kumštį.⁵⁹

⁴⁷ НИКЕРСОН, Х. Op. cit., c. 119–120.

⁴⁸ LATVIS, H. Op. cit., p. 58.

⁴⁹ „Bet užtvarą ten rado, / Sembų stipriai padarytą. / Ji buvo didelė, stora, / Ne iš karčių ploniausių, / Bet iš medžių kuo storiausių. / Kapot ją nusibodo. / Sukirsti sienojai buvo. / Tokiu būdu sustatyti / Lyg kokia stipri tvirtovė. / Buvo neulmats tai darbas / Sembų rankom padarytas“. In: Eiliiuotoji Livonijos kronika, p. 355.

⁵⁰ „Užvertė medžiais kelius. / Didelius, mažus takus. / Užtvaras didžias sukirto / Daugeliui krikščionių pražūtingas / [...] Jie užtvarą prijogo tvirtą, / Jų pražūčiai sukirstą. / Čia juos didele jėga priešai / Užpuolė netikėtai“. In: Eiliiuotoji Livonijos kronika, p. 301.

⁵¹ „Tuoj kariuomenė lietuvių / Rogėmis sumaniai / Iš visų pusių apsitvėrė“. In: Eiliiuotoji Livonijos kronika, p. 309.

⁵² „Jie pastatė užtvaras / Aplink save ir aplink arklius [...] Broliai nusėdo nuo žirgų, / Iš karto buvo užpulti stabmeldžių“, in: Eiliiuotoji Livonijos kronika, p. 337.

⁵³ BARONAS, D. Op. cit., p. 501.

⁵⁴ „Pelkėje silpni jie buvo / Ir kaip bobas juos ten mušė“. In: Eiliiuotoji Livonijos kronika, p. 225.

⁵⁵ „Aš jums paaiškinsiu nūnai, / Kodėl jų niekas neužpuolė. / Krikščionis tuomet nuo pagonių / Gili dauba ten skyrė. / Ją pereiti jie galėjo, / Bet naktis jau priartėjo“. In: Eiliiuotoji Livonijos kronika, p. 270.

⁵⁶ „Nukauta buvo daug žirgų. / Be jų jie palikti / Mėgino gintis ten pėsti“. In: Eiliiuotoji Livonijos kronika, p. 304.

⁵⁷ BARONAS, D. Op. cit., p. 501.

⁵⁸ STRZELCZYK, J. *Užmirštos Europos tautos. Venedai, svebai, piktai, langobardai, vyslėnai, chazarai, obodritai, jotvingiai*. Vilnius, 2010, p. 302.

⁵⁹ Yra ir kita interpretacija: „Todėl, jei buvo siūloma visiems palikti arklius ir kautis pėstiems (net Ordino riteriams), to priežastis turėjo būti tereno pelkėtumas. Juk jokių būdu riteriai nebūtų panorėję nusipėstinti vien dėl to, kad vietinių tautų kariai galėjo pabėgti“. In: IVINSKIS, Z. *Durbės kautynės 1260 m. ir jų politinis vaidmuo. Karo archyvas*. Op. cit., p. 33 ir „Faktas, kad kryžiuočių kariuomenėje buvo iškeltas sumanymas kautis tik pėstiems, rodo

Nenorą nusėsti nuo žirgų prieš Durbės mūšį grindė kitaip: „*Danijos karaliaus iš Revelio kariai ir daugybė kitų, tvirtindami, kad be arklių jie neįstengtų mūšyje atsilaikyti dėl sunkių ginklų.*“⁶⁰ Bandant suprasti šio priekaišto pagrįstumą, reikia aptarti, kiek svėrė ir kaip atrodė įprasta XIII a. riterių ginkluotė. XIII a. viduryje riterių šarvai dar nebuvo pasiekę savo didžiausio svorio. Iki 1350 m. populiarūs lengvesni tvirti grandininiai šarvai, kuriuos sudarė – apie 6,5–16 kg marškiniai iki kelių (*Hauberke*), po 1250 m. nuo marškinių atskirtas 2 kg kapišonas (*Koiff*), rankovės, pirštinių, kelnės (*Schossy*). Jie neblogai saugojo nuo įkirtimų ir įpjovimų, bet menkau nuo ieties ir kardo dūrio, paleisto iš arbaletos ar didžiojo lanko strėlių, laužančių ar traiškančių kirvio, buožės, kovos kūjo smūgio.⁶¹ Pėstija dažniau sužeisdavo raitelio čiurnas, kelius, klubus ar šonus.⁶² Todėl retais atvejais XIII a. vid. grandinines kelnes papildė metaliniai antkeliai ar antblauzdžiai.⁶³ Turtingesni riteriai nešiojo 1,4–8 kg metalinius kibiro formos šalmsus⁶⁴, o jų palyda ir ne tokie turtingi – metalinį riešuto formos šalną ar grandininę kepurę.⁶⁵ Įprastas XIII a. riterio skydas svėrė apie 1,8 kg, buvo įgaubtas arba tiesus, iš klijuotos medienos, aprauktas oda, trumpo trikampio formos.⁶⁶ Be sunkiosios ieties (iki 3 m ilgio, svėrė 4,5 kg), kalavijo (77 cm ilgio, svėrė 1,1 kg, ilgesnis iki 2 kg), puolimo ginkluotę papildė kirvis (0,6–0,9 kg), kovos buožė (1,6–2,7 kg), kovos spragilas, durklas.⁶⁷ Taigi XIII a. riterio ginkluotė svėrė apie 25–30 kg.⁶⁸ Po šarvais dar buvo dėvima odos ar veltinio striukė – *haketon*, *gambenson*. Ne tokie pasiturintys kariai pasitenkindavo tik ja.⁶⁹ Kai kuriais atvejais bendrą ginkluotės svorį dar papildė žirgo šarvai iš odos, veltinio, metalo plokščių ar grandininiai.⁷⁰ Palyginimui: visiškai apsiginklavęs riteris kartu su žirgu svėrė kaip nedidelis lengvasis automobilis.⁷¹ Tačiau to meto riteris pajėgė užšokti ir nulipti nuo žirgo be pagalbininkų.⁷² „*Danijos karaliaus iš Revelio karių ir daugybės kitų*“ Durbės mūšio lauke išsakytuose argumentuose užsimenama ne tik apie ginklų svorį, bet netiesiogiai ir apie kovos taktiką. Be žirgų sunkioji ginkluotė netekdavo prasmės. Buvo neįmanoma panaudoti į vieną ar kelias linijas, trikampi „pleištą“ sutelktos sunkiosios raitijos atakos smogiančiosios jėgos. Riteriams pralaužus

aną vietą raiteliams nebuvo tinkamą“. In: IVINSKIS, Z. *Rinkiniai raštai*. Op. cit., p. 303; Jai prieštarauja: „*Durbės mūšis vyko Ordino valdomoje žemėje, kur jis turėjo savo pilių ir žinojo visus kelius ir pelkes. Be to, vokiečiai tas vietas žinojo ne blogiau už žemaičius, kurie ten dažnai lankydavosi. Taigi manyti, kad žemaičiai ties Durbe įviliojo vokiečius į pelkę, yra naivu. Be to, ta Durbės ežero pelkė yra visai atvira. Kokie tai spąstai? [...] Durbės mūšio lauko reikia ieškoti sausoje ir lygioje vietoje, mišku neapaugusioje, kaip kad kronika sako „uf dem velde breit“, – plačiame lauke, bet ne pelkėje*“. In: RAULINAITIS, Z. *Karaliaus karai*. Brooklyn, 1990, p. 165–166.

⁶⁰ DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 14.

⁶¹ ОКШОТ, Э. *Рыцарь и его доспехи. Латное облачение и вооружение*. Москва, 2007, с. 17–21, 30–31; ОКШОТ, Э. *Рыцарь и его замок*. Москва, 2007, с. 128–129; НИКЕРСОН, Х. Op. cit., с. 119–128, 155–156.

⁶² НИКЕРСОН, Х. Op. cit., с. 156.

⁶³ ОКШОТ, Э. *Рыцарь и его доспехи*, с. 36; КЕЛИИ, Ф.; ШВАБЕ, Р. *История костюма и доспеха*, Москва, 2007, с. 80–81.

⁶⁴ ОКШОТ, Э. *Рыцарь и его доспехи*. Op. cit., с. 61; ОКШОТ, Э. *Рыцарь и его замок*, с. 128–129; НИКЕРСОН, Х. Op. cit., с. 155.

⁶⁵ ОКШОТ, Э. *Рыцарь и его доспехи*, с. 34.

⁶⁶ Ibid., с. 66–69; ОКШОТ, Э. *Рыцарь и его замок*. Op. cit., с. 128–129.

⁶⁷ Ibid., с. 128–129.

⁶⁸ Ibid., с. 145–147.

⁶⁹ НИКЕРСОН, Х. Op. cit., с. 156.

⁷⁰ ОКШОТ, Э. *Рыцарь и его замок*. Op. cit., с. 145–147.

⁷¹ Ibid., с. 133.

⁷² ОКШОТ, Э. *Рыцарь и его доспехи*. Op. cit., с. 13.

priešų gretas, jų palyda ir likusi kariuomenė turėjo gilinti puolimą. Paprastai po atakos mūšis virsdavo serija pavienių dvikovų. Tipinį Vakarų Europos raitijos taktinį vienetą *lance fournier* (pilną ietį) sudarė: riteris ir jo palyda „drabantai“, t. y. bičiuliai, – mažiausiai ginklanešys, pažas, tarnas ir trys lankininkai arba kitaip – ginkluoti kariai. Riterio drabantų skaičius svyravo nuo 3 iki 14 palydovų. 60–70 *lance fournier* sudarė stambesnį junginį – *vėliavą*. Paskui riterius jodavo ginklanešiai. Jie buvo ginkluoti menčiau, tačiau atakos metu gindavo savo senjorą riterį iš šonų, nugaros. Taip pat keisdavo jo nuilsusius žirgus ar pažeistus ginklus. Kitos svarbios ginklanešio funkcijos – apginti ar pakeisti sužeistą savo senjorą ir saugoti laimėtus trofėjus – belaisvius, grobį. Raitieji lankininkai, arbaletininkai ar kiti drabantai buvo kandidatai į ginklanešius. Kartais jie pradėdavo kautynes puolimu siekdami sukelti sumaištį prieš gretose, o vėliau atsitraukdavo už ginklanešių, palikdami kovos lauką riterių atakai. Kartais jie toliau kaudavosi riterių atakos sparnuose, tačiau dažniau vėl stodavo į mūšį persekiodami bėgantį priešą.⁷³ Čia derėtų priminti tuometinių riterių žirgus. 1360 m. Eustache Deschamps eilėmis pristatė jų tipologiją: „*Trys žirgų rūšys yra: / turnyruose naudojamus vadiname koviniais, / – jie aukšti, didingi ir stiprūs labai; / kita rūšis – ristūnai. / Jie dažniau kare naudojami, / už kovinius žirgus šie žirgai lengvesni. / Be to, dar yra bėgantys žirgai. / Yra dar patys žemiausi, / traukiančios veislės, / jas naudoja valstiečių darbams; / tai negrynaveisliai blogos rūšies arkliai.*“⁷⁴ Be jų, plačiai naudotasi ir žemesnio ūgio smulkesnėmis arklių veislėmis. Pagal žinginės būdą – aliūrą, visi žirgai skirstyti į šuolininkus, eidininkus ir ristūnus. Paprastai riteriai jodavo eidininkais – bėgančiais žirgais, o prieš kautynes persėdavo į šuolininkus kovinius ar ristūnus. Koviniai, ristūnai, bėgantys žirgai galėjo nešti sunkiai apsišarvavusį raitelį bei savo šarvus ir lygiame lauke išibėgę pasiekdavo didelį greitį.⁷⁵ Tokios žirgų veislės buvo itin vertinamos ir puoselėjamos.⁷⁶ Raižytoje, pelkėtoje, kalvotoje, miškingoje vietovėje sunkiasvorės riterių raitijos privalumai virsdavo trūkumais. Šarvuoti žirgai ir riteriai nuo svorio, klampumo, manevravimo greičiau nuilsdavo. 1241 m. Legnicėje mongolai ilgu atsitraukimu privertė išsikvėpti sunkiasvorių riterių ataką ir netikėtai atsigręžę užpuolę sumušė išvargusius persekiotojus.⁷⁷ Grimzumas, medžių tankmė ribojo riterių greitį ir judesius. Atakos smūgis, manevravimas neišnaudojami nepalankiomis sąlygomis, negalint išibėgėti ar išsisklaidžius ginklanešiams. Todėl darosi suprantamesni 1236 m. mūšio prie Saulės išvakarėse „geriausiųjų“ atsakymo į Kalavijuočių ordino magistro raginimą nedelsiant pulti motyvai: „*Mes nenorim čia kovoti, – / Atsakė vyrai jam į tai, – / Pražudysim savo žirgus, / Tad pėstiems reikės kovoti.*“⁷⁸ Tačiau lengvai ginkluotam virtuozui įveikti net pėsčių vidutinių gabumų sunkiašarvų karį buvo sunku. Prieš Durbės ir Saulės mūšius išsakytame riterių nenore nulipti nuo žirgų galėjo atsispindėti etinis motyvas – riteriams buvo neprestžiška kautis kaip prasčiokams – pėstiems. Pirmieji per kautynes Šimtamečio karo metu riterius nuo žirgų masiškiau nusodino angliai.

⁷³ ДЕНИСОН, Д. *История конницы*. Москва, 2001, с. 130, 144, 145.

⁷⁴ ОКШОТ, Э. *Рыцарь и его замок*. Op. cit., с. 111.

⁷⁵ Ibid., с. 113–115.

⁷⁶ Išsami studija apie Ordino riterių žirgus, žirgynus ir pan. žr. EKDAHL, S. *Horses and Crossbows: Two Important Warfare Advantages of the Teutonic Order in Prussia. The Military Orders. Welfare and Warfare*. Aldershot and Brookfield, 1998, vol. 2 [žiūrėta 2010 06 25]. Prieitis per internetą: <<http://www.deremilitari.org/resources/articles/ekdahl.htm>>.

⁷⁷ ДЕНИСОН, Д. Op. cit., с. 172.

⁷⁸ Eiliuotoji Livonijos kronika. Op. cit., p. 225.

1346–1406 m. kūręs poeziją Eustache Deschamps apie tokią praktiką perėmusius prancūzus pasityčiodamas rašė, kad šitaip riteriams trukdoma pabėgti.⁷⁹ Pamedėno Matto patarimu Ordinas nepasinaudojo. Tikėtina, kad tai ir buvo visai Ordino kariuomenei lemtinga aplinkybė, kurios kaina – triuškinantis pralaimėjimas. Durbės mūšyje Pipino sūnus Matto „*savo uolumu pasitarnavo Kristaus tikėjimui ir tikintiesiems, nes drąsiai iki pat mirties gynė Kristaus tikėjimą*“⁸⁰.

Sembo Sklodo atlygis

Kito Petro Dusburgiečio paminėto prūso kilmingojo sembo Sklodo (Sclodo, Sclode) giminės valda buvo Kvedinava. Ji supo 4 km nuo Karaliaučiaus centro nutolusį piliakalnį prie Labguvos kelio.⁸¹ Čekijos karaliaus Ottokaro II vadovaujamas žygis į Sambiją pajungė šią sritį Ordinui tik 1254 m. Tad Sklodo giminė turėjo būti tarp Kvedinavos kilmingųjų, „*bijojusiu, kad ir čia jis [Ottokaras – aut. past.] nepadarytų kaip kitur, atidavę jam įkaitais savo sūnus, galvomis prisiekdami nuolankiai paklusti tikėjimui ir broliams*“⁸². Įtvirtindamas savo valdžią, Ordinas rėmėsi ne tik „botagu“, bet ir „pyragu“. Petras Dusburgietis perteikia vos prieš šešerius metus apsikrikštijusio sembo Sklodo kreipimąsi į giminaičius ir bičiulius prieš užverdant Durbės kautynėms: „*Šiandien prisiminkite puikius drabužius, kurių dažnai gaudavote iš brolių, ir užuot renęsi vaiskiaspalviais drabužiais, parausvinkite savo drapanas žaizdų krauju, o užuot gėrę saldų medaus vyną, arba midų, kurio ne kartą esate gavę iš brolių rankų, gerkite šiandien žiaurios mirties kartėlį, išpažindami tikrąjį amžinosios Trejybės tikėjimą*“⁸³. Šioje tariamai pasakytoje kalboje atkreiptinas dėmesys į gėrimų ir drabužių dovanojimo reikšmę bičiulystei, prieraišumui stiprinti. Kaip palankumo, o kartu pripažinimo ženkle – dovanos davimo ar jos priėmimo praktika žinoma nuo seno. Rodomas dosnumas ir dovanojimas – būdingi karo vadų, konungų, karalių mostai kariaunai ar pavaldinių valdovams buvo būdingi dar barbarų pasaulyje. Principas „*dovana visada laukia atsako*“⁸⁴ sukuria davėjo ir duodančiojo ryšį. Nuo seno juo naudojama ir siekiant palankumo įgyvendinant savo tikslus. 1324 m. popiežiaus legatų pasiuntiniai, grįžę iš LDK valdovo Gedimino dvaro, savo ataskaitoje pažymėjo: „*[...] Prūsijos broliai davė daug apsiaustų ir dovanų galingesniems iš žemaičių, todėl tie sukilo prieš karalių, sakydami, kad jei šis priimtų tikėjimą, jie norėtų jį, sūnus ir visus jam paklūstančius nukariauti ir brolių iš Vokiečių namo padedami išvaryti iš savo karalystės ir visai išrauti*“⁸⁵. Praradusi maginę prasmę dovanų

⁷⁹ HUIZUNGA, J. Op. cit., p. 126.

⁸⁰ DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 90–91.

⁸¹ BATŪRA, R. Op. cit., p. 379.

⁸² DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 136.

⁸³ Ibid., p. 143.

⁸⁴ Plačiau apie dovanų reikšmę ir dovanojimo, davimo bei tarnavimo ryšius žr. GUREVIČIUS, A. *Viduramžių kultūros kategorijos*. Vilnius, 1989, p. 189–205, 211–221; charakteringus dovanojančio ir gaunančio ryšio pavyzdžius žr. „Gija apie Auduną iš Vakarų Fjordų“. In: *Mimiro šaltinis. Senujų islandų tekstų ontologija*. Vilnius, 2003, p. 78–82; *Egilio saga*, p. 31; „*Tokio turtingo žmogaus aš nematęs, / dovanos kurs neimtu, / ar tokio šykštaus, kuris nesidžiaugtų, / dovaną gavęs / [...] Ginklais ir drabužiais draugai tesidžiaugia, / kaip kad džiaugiesi pats. / Kas duoda ir ima – geriausi draugai; / vien džiaugsmą jie patiria. / Draugui savo turi draugas būt – / už dovaną dovaną duok [...]*“. In: *Poetinė Eda*. Op. cit., p. 75.

⁸⁵ 1324 m. lapkričio 3 d. Popiežiaus legatų pasiuntiniai praneša apie savo 1324 XI misijos pas Gediminą rezultatus. In: ROWELL, S. C. *Chartularium Lithuaniae Res Gestas Magni Ducis Gedeminne illustrans: Gedimino laiškai*, Vilnius, 2003, p. 187.

davimo-priėmimo tradicija, kaip socialinių ryšių sistemos dalis, gyvavo brandžiaisiais viduramžiais, naujaisiais amžiais. Tam tikros jos apraiškos pasiekė ir mūsų dienas. Todėl dovanų teikimas pabrėžiant priklausomybę ir įpareigojantis jas priimančią patvirtinti lojalumą turi galias šaknis. 785 m. Karolis Didysis garantavo neliečiamybę atsisakiusiam kovos saksų sukilėlių vadui Vidukindui ir po krikšto apdovanojo puikiomis dovanomis.⁸⁶ Ordino ir LDK valdovų „dovanų“ davimo lojaliems didikams praktika dar XV a. plačiai taikyta Žemaitijoje. 1400–1401 m. per 283 markes vertinama iš Ordino siunčiamų Žemaitijai ar Žemaitijos fogtui gėrybių (arklių, jaučių, avių, druskos, miltų, sviesto, sūrių, mėsos, silkės, vilnionių audinių, kirvių, dalgių) dalis turėjo tekti jam paklususiai krašto diduomenei. 1400 m. per Kalėdas į Karaliaučių atvykę žemaičiai buvo apdovanoti druska ir gelumbe. 1401 m. sausio 9 d. Marienburge apsikrikštiję 80 žymiausių Žemaičių žemės bajorų buvo apdovanoti po 5 markes krikšto pinigų ir 3 statinėmis midaus, išgerto krikštytųjų proga. 1416 m. Konstancie buvo giriamasi, kad Žemaitiją pasiekė grūdų, gyvulių ir kitų gėrybių už 40 000 vengrų florinų suma.⁸⁷ Panašiai elgėsi ir LDK valdovai: 1393 m. Jogaila asmeniškai pasiuntė kunigaikščiui Jonui Algimantaičiui dovanų žirgą ir Vilniaus seniūnui didikui Minigailai dovaną⁸⁸, 1413 m. apsikrikštijusiems žemaičiams Jogaila dosniai dalijo pinigus, geriausią gelumbę, žydras drapanas, raudonas kepure ir kitas dovanas.⁸⁹ Sklodo atsaku už dovanas tapo ištikimybė Ordinui ir krikščionybei. Durbėje jis su artimais sembais „vyriškai stojo į kovą ir grūmėsi nelyginant antrieji Makabiejai“, padėdami galvas mūšio lauke.⁹⁰

Po Durbės mūšio žuvusio kilmingojo sembo Sklodo giminėje kilo abejonių dėl ateities. Petras Dusburgietis pasakoja, kad „Noliubas [*Nalube, Naluba*], Sklodo iš Kvedenavos sūnus, žmogus žiaurios sielos, nenumaldomos širdies [...], pernelyg pasikliaunantis savo jėgomis, manė, jog užsi-trauksias gėdą, taip greitai pakludamas broliams, ir nenorėjo sekti savo gimdytojų pavyzdžiu.“⁹¹ Jis dėjosi prie tų, kuriuos neišblėšę ankstesnės gyvensenos atsiminimai įkvėpė bandymui ginklu išsilaisvinti iš Vokiečių ordino. Kiti Sklodo giminaičiai liko ištikimi Ordinui. Prieš Sklodo sūnų išvedus Vokiečių ordino kariuomenę, jo giminaitis Vargulis (*Wargullo*), „gailėdamas šiojo jaunatviško neapdairumo, broliams pritarus, išėjo į priekį ir pasakė jam: „Prakeiktasis Noliube, eik dabar ir būk valkata, ištremtas iš savo tėvų žemės, nes nepaklausei nei mano, nei savo tėvų balso; jei ir dabar nepaklusi, tave nužudys broliai ir jų ginklanešiai, kurie čia atvyksta.“⁹² Tai išgirdęs Noliubas pasitraukė į kaimynystėje buvusį Žiokų valsčių, o „Visa jo šeimyna bei visi turtai buvo brolių išsklaidyti“⁹³. Vėlesnėje tradicijoje Noliubas laikytas vienu prūsų sukilimo vadų. XIX a. istorikas Ludwigas Backo pateikė Steindammo padavimą apie 1263–1264 m. Karaliaučiaus iš-

⁸⁶ MODZELEWSKI, K. *Barbarų Europa*. Vilnius, 2007, p. 213.

⁸⁷ ALMONAITIS, V. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*. Kaunas, 1998, p. 127–128, 162.

⁸⁸ PETRAUSKAS, R. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*. Vilnius, 2003, p. 171.

⁸⁹ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*. Vilnius, 1996, t. 1, p. 582; LASICKIS, J. *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*. Vilnius, 1969, p. 15, 37.

⁹⁰ DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 143.

⁹¹ Ibid., p. 152.

⁹² DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 143.

⁹³ Ibid.

plėšimą ir sudeginimą, kuriam vadovavo Noliubas.⁹⁴ Netrukus po šio įvykio Ordino riteriai, „*pa-laužę ir išvaikę tuos, kurie gyveno Vladavos, Kvedenavos ir Vargių valsčiuose bei kaimyninėse vietose [...], patraukę su kariuomene prieš Pabiečių valsčių*“⁹⁵. Sukilimui slopstant Noliubas, „*dažnų antpuolių nukamuotas, nulenkę prieš tikėjimą galvą, tapdamas pagirtinu žmogumi ir dėl savo įsitikinimų, ir dėl darbų*“⁹⁶.

Švedo kryžininko Jonkerio Karlo Ulfssono pėdsakais

Grįžtant prie kitų Durbės mūšio dalyvių reikia pasakyti, kad pirmosios žinios apie juos sklido iš vokiečių aplinkos. XIV a. sudarytame mirusiųjų ir žuvusiųjų Vokiečių ordino didžiųjų magistrų, už kuriuos reikia melstis, sąrašė, arba „*Necrologium Altenbiesanum*“ (*Liber Anniversar*) paminėtas švedų kunigaikštis Karolluis su palyda.⁹⁷ Jarlo sūnaus įvardijimas kunigaikščiu (*Karolluis dux de Sweden*) neturėtų stebinti. To meto Švedijoje jarlo titulas prilygo kunigaikščiui ir įpareigojo vadovauti šauktinių kariuomenei bei prireikus administruoti valdovo vardu. Tačiau netrukus šis kilmingasis užmirštamasis iki pat XVI a. Švedų dalyvavimas neminimas Durbės mūšio aprašymuose, išspausdintuose 1792 m. Ludwigo von Baczko⁹⁸ ir 1808 m. Augusto von Kotzebue⁹⁹ Prūsijos istorijose. XV–XVIII a. švedų dalyvavimo mūšyje nevaizduoja ir lenkų-lietuvių istoriografijos tradicija.¹⁰⁰ Minėtas nekrologas buvo paskelbtas tik 1802 m. 1813 m. komentuodamas XVI a. Lucko Davido kroniką, juo pasinaudojo leidėjas D. Ernstas Hennigas.¹⁰¹ Todėl svarbu išsiaiškinti šios informacijos kelią į vėlesnę vokišką istoriografiją.

Atminimą apie Durbės mūšio dalyvį išsaugojo tėvynainiai švedai. Jų šaltiniai tapo informacijos tiltu vokiečių kronikininkams. XIV–XVI a. Švedijos kronikos atkreipė dėmesį į mūšyje žuvusį jarlo Ulfo Fase sūnų Karlą Ulfssoną, arba Jonkerį Karlą (Jaunąjį Karlą). Lietuviškoje istoriografijoje švediški Durbės šaltiniai menkai tirti. Sauliaus Pivoro užuomina apie juos tik sužadina smalsumą, bet neatsako į daugelį klausimų.¹⁰² Plačiausias Durbės mūšio aprašymas senąja švedų

⁹⁴ „*Aber die damals auf dem heutigen Steindamm liegende Stadt Königsberg wurde von Nalube überfallen und verbrannt. Um dies zu rächen, that die Besatzung des Schlosses einen Ausfall; Nalube wurde geschlagen, aller gemachten Beute wieder beraubt, und die Stadt vom Orden 1264 auf dem Platze der heutigen Altstadt wieder erbaut*“. In: v. BACZKO, L. *Versuch einer Geschichte und Beschreibung von Königsberg*. Königsberg, 1804, S. 26–27.

⁹⁵ DUSBURGIETIS, P. Op. cit., p. 155.

⁹⁶ Ibid., p. 152.

⁹⁷ „*Eodem die fuit occisus Magister Lyfonie Frater Borgard de Horenhusen et cum eo centus et XXXVI fratres et dominus Karollus dux de Sweden cum tota familia sua et multi alii obierunt in conflictu Christianorum in nomine I. C.*“. In: *Der Hohmeister Bestätigt wird die Angabe u.a. durch das Altenbiesener Necrolog aus der ersten Hälfte des XIV. Jahrh. bei Bachem Versuch einer Chronologie der Hochmeister des teutschen Orden u. s. w.*, Münster, 1802, t. 4, S. 21.

⁹⁸ BACZKO, L. v. *Geschichte Preussens*. Königsberg, 1793, Bd. 1, S. 308–309.

⁹⁹ KOTZEBUE, A. v. *Preussens ältere Geschichte*. Riga, 1808, Bd. 2, S. 9–11.

¹⁰⁰ Pvz., STRYJKOWSKI, M. Op. cit., l. 260–261; VIJŪKAS-KOJELAVIČIUS, A. Op. cit., p. 105–106.

¹⁰¹ DAWID, L. *Preussische Chronik*. Königsberg, 1813, Bd. 5, S. 34.

¹⁰² „*Bene seniausias lietuvių paminėjimas švedų istoriniuose šaltiniuose aptinkamas Eriko kronikoje, parašytoje XIV a. pradžioje. Kronikos sudėtinė dalis yra pasakojimas apie junkerį Karlą. Čia pasakojama, kad jarlo Birgerio konkurentas dėl valdžios Švedijoje junkeris Karlas išsiruošė į kryžiaus žygį ir dalyvavo Durbės mūšyje (1260), kur žuvo nuo lietuvių rankos. Tai raštu užfiksuota švedų dalyvavimo kryžiaus žygiuose, siekiant sukrikščioninti pagonišką Lietuvą, reminiscencija*“. In: Pivoras, S. *Švedų–lietuvių kultūriniai ryšiai* [žiūrėta 2010 06 25]. Prieitis per internetą: <<http://sites.google.com/site/sauliuspivoras/svedai-lietuviai>>.

kalba pateikiamas eiliuotoje kronikoje *Erikskrönika* (*Eriko kronika*). Manoma, kad kronika baigta 1320–1332 m. Jos autorius nežinomas, nors pačiame tekste yra užuominų apie šio dalyvavimą kai kuriuose XIV a. pr. įvykiuose. *Eriko kronika* tarsi tęsia *Vestgotaskronikan*. Galbūt tai nebuvo atsitiktinis autoriaus pasirinkimas. Kronikininkas pradeda savo pasakojimą nuo paskutinio Eriko Šventojo giminės konungo Eriko Erikssono. Kūrinį įrėmina Folkungų giminės dinastijos kaip Švedijos valdovų įkūrimas ir 1319 m. Magnussono Erikssono atėjimas į sostą. Kronika pavadinta vardu šio valdovo, kuris ir yra pagrindinis jos herojus. Tačiau toks kūrinio pavadinimas prigijo tik XVI a. Juo siekta atskirti kūrinį nuo vėlyvesnių eiliuotųjų kronikų.¹⁰³ XV a. ji dar vadinta *Senaja eiliuotąja kronika*. Kūrinį sudaro 4543 eilutės. Tyrinėtojai atkreipė dėmesį į jo ryšį su apie 1286 m. baigta *Braunschweiger / Brunschwick Rhymed Cronicle*¹⁰⁴ ir su apie 1298 m. parašyta *Livlandische Reimchronik*. *Eriko kronikos* autorius jas turėjo gerai žinoti. Tačiau švedo Jonkerio Karlo dalyvavimas žygyje ar žūtis neminama Durbės mūšį aprašančioje *Livlandische Reimchronik*. Apie šį mūšio dalyvį tyli ir kitas plačiai įvykį aprašęs kronikininkas Petras Dusburgietis. Tai leidžia daryti kelias atsargias prielaidas dėl *Eriko kronikos* informacijos apie Durbės mūšį kilmės: 1. autorius sugretino *Livlandische Reimchronik* ir minėto XIV a. nekrologo informaciją; 2. autorius naudojosi nepriklausomu švedišku ar danišku šaltiniu; 3. autorius naudojosi nenustatytu vokišku šaltiniu, pvz., Braunschweigo kronikomis. Į nepriklausomo vokiško ar daniško šaltinio egzistavimo galimybę kreipia XVI a. Prūsijos kronikos. XVI a. pr. kronikininkas Simonas Grunau, laisvai perpasakodamas Petro Dusburgiečio mūšio aprašymą, vietoje Danijos karaliaus valdinių pamini: „*des koninges marchalck von Schweden juncker Uthram von Zoybogen*“¹⁰⁵. Iš čia to amžiaus viduryje patikslinta informacija M. Lucko Davido kronikoje: „*porete Junker Vtram von Zihebogen, der von wegen Koniges von Dennemarcken und Schweden mit ethlichen Schwedischen Reutern war von Reuel dem orden zu hulfs komen*“¹⁰⁶. Abiem atvejais vokiškai iškreipta asmenvardžio rašysena neprimena nei švediško, nei lotyniško varianto.

Tolesnė *Eriko kronikos* vedinių sklaidos raida nuorodų į papildomus šaltinius nepateikia. Pats kronikos tekstas pasiekė mus 19 nuorašų. Seniausias jų įrištas su riterių romanais *Fru Martas bok* (*Ponios Martos knyga*) ir datuojamas 1457 m. Su riterių romanais įrišti ir kronikos nuorašai 1476 m. *Fru Elins bok*, 1480 m. *Spegelbergs bok* manuskriptuose. Būtent *Spegelbergs bok* manuskripte pateikiamas kronikos variantas laikomas artimiausiu pirminiam ir naudojamas visiems šiuolaikiniams leidimams. Kiti nuorašai kiek sutrumpinti ar pakeisti: *Fru Elins bok* ir *Fru Merges bok* jarlas Birgeris vadinamas tik riteriu, *Fru Merges bok* praleistas prologas. Kaip savarankiškas

¹⁰³ ЖЕЛТУХИН, А. Литературные и языковые традиции „Хроники Эрика“. *Хроника Эрика*. Москва, 1999, с. 57.

¹⁰⁴ Plačiau apie šią kroniką žr. WEILAND, L. *Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken und andere Geschichtsbücher des Mittelalters 2: Sächsische Weltchronik. Eberhards Reimchronik von Gandersheim. Braunschweigische Reimchronik. Chronik des Stiftes S. Simon und Judas zu Goslar. Holsteinische Reimchronik*. Hannover, 1877, S. 430–587.

¹⁰⁵ „Do war der marschalck aus Lieflant b. Herman Rise mit 80 brüdern, aus Preussen der marschalck b. Werner Doldaw mit 33 brüdern, des koninges marschalck von Schweden juncker Uthram von Zoybogen, alle mit redelichem volcke und sie quomen am tage Sancte mergarete czusampne und machten ire hauffen [...]“. In: GRUNAU, S. Op. cit., S. 255.

¹⁰⁶ „Da ditz horete Junker Utram von Zihebogen, der von wegen Koniges von Dennemarcken und Schweden mit ethlichen Schwedischen Reutern [leidėjo pastaba: Ein Herzog von Schweden, Karl, von dem die Geschichte nichts weitz, war der Unführer und blieb mit allen seinen Hulfstruppen auf der Wahlstatt, wie die Anm. weiter unter anzeigt] war von Reuel dem orden zu hulfs komen [...]“. In: DAWID, L. Op. cit., S. 31–32.

tekstas *Eriko kronika* išliko tik minėtose trijose knygose. Kitur ji įtraukta į 1448–1457 m. sudarytą istorinį veikalą. Šis buvo parengtas istorija besidominčio valdovo Karlo Knutssono (Bunge) dėka. Jo paliepimu *Eriko kronika* buvo sujungta su Stokholmo pranciškonų vienuolyne parašyta eiliuota „*Karlskronikan*“. Pastaroji tęsė pasakojimą apie 1320–1388 m. ir 1388–1452 m. įvykius.¹⁰⁷ Iš *Eriko kronikos* informacija apie Karlo žūtį buvo perkelta į 1471 m. Ericus Olai sudarytą *Chronica regi Gothorum*¹⁰⁸. Vėliau iš čia plito kituose šaltiniuose. Spausdintu pavidalu ji pakartota apie 1540 m. parašytoje Olai Petri *Svenska Krönika*¹⁰⁹. Taip žinios apie kilmingojo Jonkerio Karlo žūties aplinkybes tapo prieinamos ir už Švedijos ribų. XIV a. nekrologo, XVI a. Simono Grunau, Olai Petri, Luco Davido kronikų informaciją sujungė istorikas Jochannas Voigtas¹¹⁰. Kitų žinių jis sėmėsi iš D. G. v. Eckendahlo parašytos *Švedų tautos ir valstybės istorijos*¹¹¹. Prūsijos istoriko J. Voigto darbai turėjo įtakos Teodorui Narbutui¹¹² ir lietuvių istoriografijai¹¹³ Skirtingai nei Prūsijoje, Livonijoje istorikams aktualesnis buvo skandinavų (danų, švedų, norvegų) šaltinių pažinimas. Todėl *Eriko kronikos* Durbės mūšio aprašymas pastebėtas seniau. 1855 m. Carlas Schirrenas¹¹⁴, aptarda-

¹⁰⁷ ЖЕЛТУХИН, А. Литературные и языковые традиции „Хроники Эрика“. *Хроника Эрика*. Москва, 1999, с. 57–59.

¹⁰⁸ „*Cognita per famam et nuntium morte eius, Dux Birgerus ekranus pro anima eius, benedixit Deum pro eo, quod separavus esset ab illo*“. In: OLAI, E. *Chronica regi Gothorum*. Stockholm, 1615, S. 181.

¹⁰⁹ „*Men Zepter then at junkar Karl icke skunde szeker wara har i landet, ther fore raide hans werner honom ther' til, at han skurle giffua sich vthaff landet sa lange bettere skunde warda, Och sa gaff han sich til Korsherranar i Prytzen, och war sa en tijd med then i en slachting emott the Lettoger; och ther bleeff han slaghen, Och then war then tijdhende Birger Jerl gerna hörde*“. In: PETRI, O. *Svenska Krönika*. Stockholm, 1860, S. 76–77.

¹¹⁰ VOIGT, J. *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*. Königsberg, 1828, Bd. 3, S. 181–182.

¹¹¹ „*Das Haupt dirser Verschwörung, ein gewisser Carl, war zu seinem Glücke nicht bei der Verhandlung gegenwärtig, duth welche der Untergang sener Partehei bereitet ward. Es kam nachher zwischen diesem und Birger zu einer scheinbaren Versöhnung, aber Hass blieb in beiden Gemüther, und der Jarl suchte seinen Feind auf alle Art, durch Gift aber Schwert, aus dem Wege zu räumen; späterhin aber flüchtete sich Carl zu den Tempelherren in Preussen, bei denen er sich, bis er im Streit wider die Ungläubigen seinen Tod fand, durch tapfere Thaten auszeichnete; die Nachricht von Carl's Fall erfüllte Birgern mit lebhafter Freude...*“. In: ECKENDAHL, D. G. *Geschichte des Schwedischen Volk und Reichs*. Weimar, 1827, Bd. 1, S. 486–487.

¹¹² „*Iš svetimšalių kariaunų menkai paramos tebuvo gauta, tik pavienių riterių būrys bei Danijos karaliaus raitelių dalinys, kartu su kuriuo atvyko ir Švedijos kunigaikštis Karolis [pastaba išnašoje – Iš Revelio danų ir švedų raitelių dalinį atvedė Utranas Zihebogenas. Kunigaikštis Karolis, sukurstęs sąmokslą prieš jarlą Birgerį, 1251 metais paspruko iš Švedijos ir gyveno Estijoje ar Livonijoje, kryžiuočių išlaikomas]*“. In: NARBUTAS, T. *Lietuvių tautos istorija*. Vilnius, 1997, p. 188.

¹¹³ Nors Zenonui Ivinskiui buvo žinoma švediška *Eriko kronikos* publikacija ir su Durbės mūšiu susijusio epizodo vertimas į vokiečių kalbą, jis tuo nepasinaudojo. Kaip buvo perteikiama J. Voigto informacija, parodo šie teiginiai: „*Ir šį kartą, kaip 1260 m. pradžioje, atvyko Revalio danų kariuomenė, kuriai vadovavo švedų kunigaikštis Karolis, atvedęs dar savo būrius*“. In: IVINSKIS, Z. *Durbės kautynės 1260 m. ir jų politinis vaidmuo. Karo archyvas*, p. 18; „*Šis švedų kunigaikštis (Karolis) buvo rengęs Švedijoje sąmokslą prieš jarlą Birgerį, nors kartą ir susitaikęs, bet bijodamas savo priešo keršto Karolis išbėgo Livonijon. Ten jis pasižymėjo kovose prieš pagonis*“. In: IVINSKIS, Z. *Durbės kautynės 1260 m. ir jų politinis vaidmuo. Karo archyvas*, p. 43; „*Atvyko Talino danų kariuomenė, kuriai vadovavo švedų kung. Karolis*“. In: IVINSKIS, Z. *Rinktiniai raštai*, p. 309; „*[...] reikėtų pridėti dar gal 10 danų riterių iš Talino (kur įguloje jų galėjo būti kelios dešimtys) ir švedų princą Karlą su savo palydovais, kitų 10 riterių*“, in: RAULINAITIS, Z. *Op. cit.*, p. 170.

¹¹⁴ Plačiau apie šį istoriką žr. ANGERMANN, N.; GARLEFF, M.; LENZ, W. *Ostseeprovinzen Baltische Staaten und das Nationale. Festschrift für Gert von Pistohlkors zum 70. Geburtstag*. Münster, 2005, S. 213–250.

mas *Livlandische Reimchronik*, paskelbė fragmentus iš eiliuotos švediškos kronikos.¹¹⁵ 1860 m. T. Hirscho, M. Töppeno, E. Strehlke parengtame senųjų Prūsijos šaltinių rinkinyje¹¹⁶ komentuojant Nicolaus von Jaroschino kroniką, pateikiamos nuorodos į Eriko kronikos publikaciją C. Schirreno studijoje ir Švedijos šaltinių rinkinyje.¹¹⁷ XX–XXI a., sekdami livoniškąją istorikų tradicija, žinias apie kilmingąjį Jonkerį Karlą skleidė latvių¹¹⁸ ir rusų¹¹⁹ istoriografijos. *Eriko kronikos* informacijos atspindžių apie šį Durbės mūšio dalyvį liko švedų grožinėje literatūroje: 1847 m. A. Lindbergso romane *Junker Karl* ir 1874 m. Lorentzo Dietrichsonso dramoje *Karl Folkunge. Dramatisk Dikt i fyra Akter*.¹²⁰

Minėtų kronikų herojus Karlas Ulfssonas, arba Jonkeris Karlas, buvo jarlo Ulfo Fase sūnus. Ulfas Fase iš Bjelbių šeimos namų buvo Švedijos jarlas 1221–1247 m. Pravardė Fasi, Fase reiškė „baisysis“. Jis iškilo 1220 m. kovoje su estais žuvus Karlo Ulfsono seneliui Karlui Kurčiajam (Karl Döfve)¹²¹. Žinoma, kad Livonijoje buvo kariavęs ir tolimesnis Karlo Ulfsono giminaitis Uplando valdytojas Juchanas Elofssonas.¹²² Karlo Ulfsono dėdės Riddaro Karlo proanūkė padovanojo krikščioniškam pasauliui šventąją Brigittą.¹²³ Egzistuoja keli Ulfo Fase paskyrimo raštai. Po Švedijos karaliaus Jono I mirties 1222 m. Ulfas Fase tapo oficialiu valstybės regentu. Jis galėjo siekti savo sūnų Jonkerį Karlą pasodinti karaliaus sostą. Tačiau karališkosios giminės šešiametis varžovas, tapęs Švedijos karaliumi Ericu IX, šį nukonkuravo. Karaliaus nepilnametystė skatino kitų tikslų vedino jarlo Ulfo suartėjimą su Knutu Aukštuoju. Tuo labiau kad nominaliu regentu buvo paskirtas Ulfo pusbrolis Bengtas Birgerssonas. 1229 m. Knutas užgrobė sostą ir ištrėmė jaunąjį Ericą.¹²⁴ Tačiau Ulfas Fase išlaikė visuomenėje savo kaip jarlo padėtį. 1234 m. po Knuto mirties aštuoniolikmetis Ericas sugrįžo į sostą.¹²⁵ Nors šio šalininkai vertino Ulfo Fase veiksmus kaip „išdavystę“, į galingo jarlo visuomeninę padėtį nesikėsinta. Ulfas Fase net kalė savo pinigus, kas buvo išimtinė karaliaus teisė. Išliko kelios monetos su jarlo ženklu. 1247 m. buvo mėginama

¹¹⁵ SCHIRREN, C. Der Verfasser der livländischer Reimchronik. *Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Rußlands*, Bd. VIII, 1855, S. 80–94.

¹¹⁶ *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1861, S. 638.

¹¹⁷ *Scriptores rerum Suecicarum*. Uppsala, 1818, fol. 1, b. 8, cap. 6.

¹¹⁸ ŠVABE, L. Junkurs Kārlis krita Durbes kaujā. *Dzimtenes kalendārs 1983. gadam*. Vasteras, 1981, lpp. 169–178; ZELENKOVS, A. Op. cit., lpp. 8–17. Pastaroji publikacija buvo informacijos laidininkas lietuvių istorikai: „[...] pakviesti danai iš Talino, prisidėjo ir kryžininkų iš Švedijos, nes tarp Durbės mūšio aukų minimas švedų kunigaikštis Karlas Ulfsonas“. In: BARANAUSKIENĖ, I. *Durbės mūšis. Istorija, priežastys, pasekmės*. Telšiai, 2010, p. 22.

¹¹⁹ ЖЕЛТУХИН, А.; СВАНИДЗЕ, А. Комментарии. *Хроника Эрика*. Москва, 1999, с. 284–286.

¹²⁰ *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*. Stockholm, 1910, S. 1109–1110.

¹²¹ *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*. Stockholm, 1881, S. 1581.

¹²² PIPPING, R. *Kommentar till Erikskronikan (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, t. 187)*. Helsingfors, 1926, S. 192.

¹²³ *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*. Stockholm: Gernands boktryckeri-aktebolag, 1881, S. 1581–1582.

¹²⁴ „J Olustrom stodh therā strid swa stark / at erik konunger flydde til danmark /konungen ok /hans men the flyddo / the waro tha flere som knwte lyddo / Sidhan wart knuter til konung walder“. In: *Erikskrönika* [žiūrėta 2011 01 10]. Prieitis per internetą: <<http://runeberg.org/erikkron/>> (toliau – *Erikskrönika*), eil. 41–45.

¹²⁵ „Erik konung war tha ey seen / ok kom tha i rikit ather i geen“. In: *Erikskrönika*, eil. 49–50.

vėl nuversti karalių Erica. Sukilėliai sumušti mūšyje prie Sparsätra.¹²⁶ Kai kurie sukilimo vadovai 1247–1248 m. buvo nukirsdinti. Tarp jų – buvusio sosto uzurpatoriaus Knuto sūnus Holmgeris Knutssonas.¹²⁷ Šaltiniai neatskleidžia Ulfo Fase sąsajų su šiuo sukilimu. Neaišku, ar sukilimo metu jis buvo dar gyvas, ar jau miręs. Tačiau dažnai neatsakingai tvirtinama, kad už savo siekį atsiskirti jarlas buvo nubaustas. Po Ulfo Fase mirties jarlo pareigos teko pusbroliui Birgeriui Magnussonui. Vėliau jis išgarsėjo kaip jarlas Birgeris.¹²⁸ Tarp šio jarlo ir Ulfo Fase sūnaus Karlo Ulfssono tvyrojo įtampa. Manoma, kad *Eriko kronikoje* aprašant ją ir jaunojo Karlo žūtį, pasinaudota XIV a. pradžia siekusiais pasakojimais, legendomis, baladėmis. Tačiau kronikininkas galėjo remtis dar netirtais šaltiniais.¹²⁹ Kronikoje rašoma, kad pradžioje Karlas Ulfssonas palaikė ir 1250–1251 m. sukilimą.¹³⁰ Supratęs savo šalininkų silpnumą jis pripažino jarlo Birgerio valdžią¹³¹ ir 1250–1253 m. jau minimas šio aplinkoje. 1251 m. rudenį buvo išvykęs į Norvegiją tartis dėl jarlo dukters ištekimo. Paskui jarlo Birgerio pavedimu keliavo į Liubeką.¹³² Nepaisant išoriško susitaikymo, jarlo aplinka netapo draugiška.¹³³ Kronikoje pažymėta, kad jarlas bandė Karlą Ulfssoną nuuodyti.¹³⁴ Tada Jonkeris Karlas paklausė jam tarnavusio riterio patarimo ir, gelbėdamas gyvybę, su savo auksu ir sidabru išvyko kuo toliau – į Livoniją.¹³⁵ Nesunku numanyti galutinį kelionės tašką: laivu nuplaukė į Danijos karaliaus valdomą dabartinį Taliną, tuometinį Revelį. Sprendimas vykti į Livoniją galėjo būti priimtas skelbiamo kryžiaus žygio kontekste. 1256 m. kovo 11 d. ir 1257 m. liepos 11 d. popiežius Aleksandras IV bulėmis įsakė dominikonams Vokietijoje, Danijoje, Švedijoje, Norvegijoje, Gotlande, Čekijoje, Lenkijoje skelbti kryžiaus žygį prieš pagonis.¹³⁶ Tačiau istoriografijoje užsimenama ir apie Jonkerio Karlo įstojimą į Tamplierių ordiną Prūsijoje.¹³⁷ *Eriko kronikoje* teigiama, kad Vokiečių ordino užkariautos žemės buvo puolamos „lättugha“.¹³⁸ Šis žodis

¹²⁶ „Folkunga sampnado sik ok tha / ok wildo konungenom annan tiid besta / Erik konunge lykkadis tha bätther / ok wan tha sigher i sparsäther“. In: *Erikskrönika*, eil. 51–54.

¹²⁷ „Til gestringa land flydde holmger tha / Ther loot konung erik han faa / Ok loot sidhan hugga honom howodit aff“. In: *Erikskrönika*, eil. 57–59.

¹²⁸ „han gaff henne en ösgötzskan man / birger kallade folkit han /han war födder i biälbo / ok ward en järl för än han doo“. In: *Erikskrönika*, eil. 81–84.

¹²⁹ ЖЕЛТУХИН, А.; СВАНИДЗЕ, А. Op. cit., c. 286.

¹³⁰ „Een aff them heet junker karl / han satte sik a moth birge järl“. In: *Erikskrönika*, eil. 243–244.

¹³¹ „Joncker karl ok han the wordo sidhan satte / thy at han saa at han bäter formate“. In: *Erikskrönika*, eil. 272–273.

¹³² PIPPING, R. *Kommentar till Erikskronikan (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, t. 187)*. Helsingfors, 1926, p. 171; „Jwnker Karl war ekki thär“. In: *Erikskrönika*, eil. 262.

¹³³ „Tho drogh huar wid annan strug / mz krankan vilia ok ondan hugh / Ok jäuade huar thera om sik / ok räddis huar aff androm swik“. In: *Erikskrönika*, eil. 274–277.

¹³⁴ „Tha ville jerlin lata honom forgiffua / ok vnte honom ekki wel at liffua“. In: *Erikskrönika*, eil. 278–279.

¹³⁵ „En riddere lot honom vidher wara / ok rädh honom at han skulde fara / tith han matte liffua vtan kiiff / ok ware feligher vm sith liiff / Ok lothe sith gotz sik tho ränta / söloff ok gul ok lothe thz henta / ä tith som han ware / thz som honom til retta bare“. In: *Erikskrönika*, eil. 280–287.

¹³⁶ IVINSKIS, Z. Durbės kautynės 1260 m. ir jų politinis vaidmuo. *Karo archyvas*. Kaunas, 1937, t. VIII, p. 33, 38; *Popiežiaus bulės dėl kryžiaus žygių prieš prūsus ir lietuvius XIII a.* Vilnius, 1987, p. 172–176.

¹³⁷ „spaterhin aber flüchtete sich Carl zu den Tempelherren in Preussen, bei Denon er sich, bis er im Streit wider die Ungläubigen seinen Tod fand, Durch tapfere Thaten auszeichnete“. In: EKENDAHL, D. G., v. *Geschichte des Schwedischen Volks und Reichs*. Weimar, 1827, t. 1, S. 487.

¹³⁸ „Till gudz riddara han tha ouer foo r/ en här aff lättugha digher oc storo / ffoor the gudz riddara tha a hand / ok war tha komen a thera land / thaghar the bröder hördo thz vara sakt / tha sampnado the saman sina makt / Ok wildo them ther gerna bestanda / ok wisa them fara heem til landa“. In: *Erikskrönika*, eil. 292–299.

panašus į estišką lietuvių pavadinimą ir kreipia informatoriaus apie Durbės įvykius ieškoti tarp išsigelbėjusių estų ar danų. Ordino broliai pakvietė Karlą Ulfssoną prisidėti prie žygio išvejanč lietuvius į „dykras“.¹³⁹ Jarlo sūnus džiaugdamasis sutiko.¹⁴⁰ Kautynėse krikščionių jėgos išseko ir juos pradėjo įveikti „letthuga“.¹⁴¹ Broliams pasiūlius Karlui gelbėtis, šis nesutiko¹⁴² ir liko kartu su besikaunančia mažuma kovoti iki galo.¹⁴³ Kronikos autorius mini žuvusių priešų, t. y. pagonių, kūnų deginimą.¹⁴⁴ Jis rašo ir tai, kad Švedijos jarlas Birgeris padėjo Dievui sužinojęs apie Jonkerio Karlo žūtį. Vieną kronikos eilutę galima interpretuoti kaip užuominą, kad žuvusio Karlo Ulfsono kūnas buvo palaidotas su žmona.¹⁴⁵ Galbūt ištyrus kitus švedų istorijos šaltinius paaiškės, kad bent vieno Durbės dalyvio palaikai iš mūšio lauko buvo pargabenti į tėvynę.

Išvados

Istorijos šaltiniuose minimos trijų Durbės mūšio dalyvių, kurie nebuvo Vokiečių ordino riteriai, vardai. Petro Dusburgiečio kronikoje rašoma apie du Durbės mūšyje dalyvavusius prūsų didikus – pamedėną Matto ir sembą Sklodą. Po kovos su Vokiečių ordinu abiejų giminės pasirinko krikštą ir tarnystę jam. Kronikininko perpasakotoje sembo Sklodo kalboje atsispindėjo dovanojimo ir atlygio už dovanas reikšmė Ordino santykiuose su pasidavusia prūsų diduomene. Prūsų didiko pamedėno Matto siūlymas nusodinus visą Vokiečių ordino kariuomenę ir susitelkus kartu eiti pasitikti žemaičių rėmėsi tradicine baltų karybos praktika. Panaši taktika sustiprinti pėstiją geriau apsiginklavusiais ir apsišarvavusiais nuo žirgų nusodintais riteriais buvo žinoma ir krikščioniškojoje Europoje. XIII a. retykais ji buvo taikoma prieš gausnę sunkiasvorę raitiją. Matto pasiūlymui pasipriešino riteriai, ir dėl to Vokiečių ordino kariuomenė su sąjungininkais patyrė sutriuškinimą. XIV a. švedų *Eriko kronikoje* ir Simono Grunau kronikoje pateikiamas vieno Durbės mūšio epizodo aprašymas iškelia dar neatsakytų klausimų dėl informacijos sklaidos, žuvusiųjų laidojimo. Vokiečių ir švedų istorijos šaltiniai jį sieja su švedų didiko Jonkerio Karlo Ulfsono žūtimi. Tikėtina, kad tai atsispindi ir šiuo aspektu dar netirtose daniškose, šlezvigietiškos, braunšveigietiškos kronikose. Iki šiol įvykiams Prūsijoje, Žemaitijoje, LDK ir iš dalies Livonijoje tirti skandinavų (danų, švedų) XIII–XV a. šaltiniai panaudoti menkai.

¹³⁹ „*Tha talado the gudz riddara ther / til jonker karl aff swerighe kom / Jonker vilin i mz oss stridha / eller vilin i oss här hema bidha*“, in: *Erikskrönika*, eil. 300–303.

¹⁴⁰ „*Jak vil mz ider i then striid / Jak gör ä nokon lettugha obliu / huat iak ville thz nöduger lata / myn hielm myn brynna ok myn plata / skal warda aff hednom mannom stöt...*“. In: *Erikskrönika*, eil. 304–308.

¹⁴¹ „*Swerdin bitu ok hielmane gulu / the hedno striddo the criso fullo*“. In *Erikskrönika*, eil. 316–317.

¹⁴² „*The bröder sagdo jonker fly / wy tappom striden iak sigher for hwi / Thy wär at vy ärom alt vffa / then ionker swarade ok vm sik saa / nw seer iak engen fly aff ider / jak vndrar hwy man mik thz bider / at iak skal göra mik then last*“. In: *Erikskrönika*, eil. 318–324.

¹⁴³ „*Thz engen man ma fly aff idher / thz skulin i vitha jak flyr än sidher / Then daghen stridde han til han doo / nw er han i hymmerike thz er myn tro*“. In *Erikskrönika*, eil. 356–359.

¹⁴⁴ „*aff hednom mannom mangel kast / war ther saman dragen ok brender / ther then daghen doo for hans hender*“. In *Erikskrönika*, eil. 325–327; PIPPING, R. Op. cit., p. 205.

¹⁴⁵ „*Tha birge jerl thzta fraa / han talade ok til hymmelin saa: / Gud haffue hans siäl i hymmerik / ok haffue loff at han er skilder vid mik / Hans husfrwa loth han wel beganga / mz alla the klerka hon kunne fanga / Han war henne frende thy giorde hon / än tho at them sampde ey wel vpa*“. In *Erikskrönika*, eil. 360–367.

Literatūra

- ALMONAITIS, Vytenis. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*. Kaunas, 1998.
- ANGERMANN, Norbert; GARLEFF, Michael; LENZ, Wilhelm. *Ostseeprovinzen Baltische Staaten und das Nationale. Festschrift für Gert von Pistoohlkors zum 70. Geburtstag*. Münster, 2005.
- BACZKO, Ludwig, von. *Versuch einer Geschichte und Beschreibung von Königsberg*. Königsberg, 1804.
- BACZKO, Ludwig, von. *Geschichte Preussens*. Königsberg, 1793, Bd. 1.
- BARANAUSKIENĖ, Inga. *Durbės mūšis. Istorija, priežastys, pasekmės*. Telšiai, 2010.
- BARONAS, Darius. *Lietuvių karybos bruožai XIII a. pradžioje. Lietuvos valstybė XII–XVIII a.* Vilnius, 1997, p. 487–506.
- BATŪRA, Romas. *Paaiškinimai*. In: Petras Dusburgietis. *Prūsijos žemės kronika*. Vilnius, 1985, p. 331–430.
- BERESNEVIČIUS, Gintaras. Sakralinis karo matmuo. *Kultūros istorijos tyrinėjimai*. Vilnius, 1997, t. 3, p. 12–63.
- BOOCKMANN, Hartmut. *Vokiečių ordinas. XII jo istorijos skyrių*. Vilnius, 2003.
- EKDAHL, Sven. *Horses and Crossbows: Two Important Warfare Advantages of the Teutonic Order in Prussia*. The Military Orders. Welfare and Warfare, Aldershot and Brookfield, 1998, vol. 2 [žiūrėta 2010 06 25]. Prieitis per internetą: <<http://www.deremilitari.org/resources/articles/ekdahl.htm>>.
- ECKENDAHL, Daniel Georg, von. *Geschichte des Schwedischen Volk und Reichs*. Weimar, 1827, Bd. 1.
- GRAVETT, Christopher; HOOK, Christa. *Norman Knight 950–1204 AD*. London, 1994.
- GUDAVIČIUS, Edvardas. Kas kovėsi Durbės lauke? *Istorija*. Vilnius, 1987, t. XXVII, p. 3–21.
- GUREVIČIUS, Aronas. *Viduramžių kultūros kategorijos*. Vilnius, 1989.
- IVINSKIS, Zenonas. *Durbės kautynės ir jų politinis vaidmuo*. Kaunas, 1938.
- IVINSKIS, Zenonas. Durbės kautynės 1260 m ir jų politinis vaidmuo. *Karo archyvas*. Kaunas, 1937, t. VIII, p. 5–40.
- IVINSKIS, Zenonas. Durbės kautynės 1260 m. ir jų politinis vaidmuo. *Karo archyvas*. Kaunas, 1938, t. IX, p. 5–74.
- IVINSKIS, Zenonas. *Rinkiniai raštai. Lietuvių kovos su vokiečių riteriais XIII–XV amžiais*. Roma, 1989, t. 3.
- HARRISON, Mark; EMBLETON, Gerry. *Viking hersir 793–1066 AD*. Oxford, 1999.
- HEATH, Ian. *The Vikings*. London, 1985.
- HUIZUNGA, Johan. *Viduramžių ruduo*. Vilnius, 1996.
- KOTZEBUE, August, von. *Preussens altere Geschichte*. Riga, 1808, Bd. 2.
- LINDHOLM, David; NICOLLE, David. *Medieval Scandinavian armies 1100–1300*. Oxford, 2003, t. 1.
- MILICERS, Klaus. *Vacu ordena vesture*. Riga, 2009.
- NARBUTAS, Teodoras. *Lietuvių tautos istorija*. Vilnius, 1997.
- Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*, Stockholm: Gernands boktryckeri-aktiebolag, 1881.
- Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*, Stockholm: Nordisk familjeboks förlags aktiebolag, 1910.
- MODZELEWSKI, Karol. *Barbarų Europa*. Vilnius, 2007.
- PETRAUSKAS, Rimvydas. *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*. Vilnius, 2003.
- PIPPING, Rolf. *Commentar till Erikskronikan (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, t. 187)*. Helsingfors, 1926.
- PIVORAS, Saulius. *Švedų-lietuvių kultūriniai ryšiai* [žiūrėta 2010 06 25]. Prieitis per internetą: <<http://sites.google.com/site/sauliuspivoras/svedai-lietuviai>>.
- RAULINAITIS, Zigmantas. *Karaliaus karai*. Brooklyn, 1990.
- SCHIRREN, Carl. Der Verfasser der livländischer Reimchronik. *Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Rußlands*. Riga, Bd. VIII, 1855, S. 80-94.
- STRZELCZYK, Jerzy. *Užmištos Europos tautos. Venedai, svebai, piktai, langobardai, vyslėnai, chazarai, obodritai, jotvingiai*. Vilnius, 2010.
- ŠVABE, L. Junkurs Kārlis krita Durbes kaujā. In *Dzimtenes kalendārs 1983. gadam*. Vasteras, 1981, lpp. 169–178.
- URBAN, William. *Kryžiaus karas Žemaitijoje*. Vilnius, 2005.
- VOIGT, Johannes. *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*. Königsberg: Verlage der Gebruder Vorhtrager, 1828, Bd. 3.
- WERDON, Jena. *Viduramžių malomumai*. Vilnius, 2000.
- WISE, Trenc; EMBLETON, Gerry. *Saxon, vikings and norman*. London, 1979.
- ZELENKOV, Andris. Durbes kauja 1260. gada 13. jūlijā. Kuršu lomas atainojums vēstures avotos. In: *Latvijas Kara muzeja gadagrāmata*. Rīga, 2002, III sējums, lpp. 8-17.
- ДЕНИСОН, Джордж. *История конницы*. Москва, 2001.
- КЕЛИИ, Френсис; ШВАБЕ, Рендольф. *История костюма и доспеха*. Москва, 2007.
- НИКЕРСОН, Хофман. *Войны в эпоху Римской империи и в Средние века*. Москва, 2008.
- ОКШОТ, Эварт. *Рыцарь и его доспехи. Латное облачение и вооружение*. Москва, 2007.
- ОКШОТ, Эварт. *Рыцарь и его замок*. Москва, 2007.

- ПАНЧЕНКО, Григорий. *Клинок в бою. 500 лет сражений*. Москва, 2010.
ЩЕРБАКОВ, Александр; ДЗЫСЬ, Игорь. *Ледовое побоище*. Москва, 2001.
ЩЕРБАКОВ, Александр; ДЗЫСЬ, Игорь. *Куликовская битва*. Москва, 2001.
ТОДД, Малькольм. *Варвары. Древние германцы*. Москва, 2005.
ЖЕЛТУХИН, Александр. Литературные и языковые традиции „Хроники Эрика“. *Хроника Эрика*. Москва, 1999, с. 57-96.
ЖЕЛТУХИН, Александр; СВАНИДЗЕ, Аделаида. Комментарии. *Хроника Эрика*. Москва, 1999, с. 273-392.

TWO PRUSSIAN AND A SWEDE: ON THE PARTICIPANTS OF THE BATTLE OF DURBE

Dainius Elertas

Lithuanian Sea Museum, Lithuania

S u m m a r y

Historical sources mentioned the names of three participants of the battle of Durbe who were not knights of the Teutonic Order. Petrus de Dusburg in his *Chronicon terrae Prussiae* mentioned two Prussian nobles who were involved in battle of Durbe, a Pomesanian Matto and a Sambian Sklodo (Sclodo, Sclode). After fighting with the Teutonic Order, both families chose to baptize and to serve the Order. In the speech of the Sambian Sklodo, recorded by the chronicler, the significance of the gifts and the response to the gifts in the relationships of the Order and the surrendering Prussian nobility were reflected. The proposal of the Prussian nobleman Pomesanian Matto (Matte) to take the knights of the Teutonic Order down from their horses and meet Samogitians is based on the traditional military practice of the Balts. Similar tactics to reinforce infantry by better armed and armoured knights taken down from their horses was well known in Christian Europe. In the 13th c., it was sometimes applied against more numerous heavy-weight cavalry. The knights objected to Matto's proposal and, as a consequence, the army of the Teutonic Order with its allies suffered defeat. The description of an episode from the battle of Durbe, presented in the Swedish *Erikskrönika* in the 14th c. and in Simon Grunau's chronicles of the 16th c., raised some still unanswered questions about the dissemination of information and the burial of the perished. German and Swedish historical sources related the episode to the perishing of a Swedish nobleman Carl Jonker Ulfsson. It was likely to be reflected in Danish, Schleswig, and Braunschweig chronicles which have not been researched on that point. To date, Scandinavian (Swedish and Danish) sources of the 13th to the 15th c. were little used to research into the events in Prussia, Samogitia, the Lithuanian Grand Duchy, and partly in Livonia.